

ETIKA PRO DĚTI

TRITON

Povídejte si
s dětmi o etice:
poctivost, přátelství,
tolerance a dalších
106 věcí, na kterých
opravdu záleží

**MICHAEL
PARKER**

TRITON
Praha / Kroměříž

Michael Parker

ETIKA PRO DĚTI

Povídejte si s dětmi o etice:
poctivost, přátelství, tolerance a dalších 106 věcí,
na kterých opravdu záleží

KATALOGIZACE V KNIZE - NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Parker, Michael

[Talk with your kids. Česky]

Etika pro děti / Michael Parker ; přeložila Viola Somogyi. -- 1. vydání.

-- V Praze : Stanislav Juhaňák - Triton, 2017

Přeloženo z angličtiny

ISBN 978-80-7553-442-2 (pdf)

37.015.31:17 * 37.015.312 * 173.5/7

- etická výchova
- výchova k hodnotám
- rodiče a děti
- příručky

37 - Výchova a vzdělávání [22]

ETIKA PRO DĚTI

**MICHAEL
PARKER**

přeložila Viola Somogyi

Stanislav Juhaňák – TRITON

Michael Parker

ETIKA PRO DĚTI

Povídejte si s dětmi o etice:

poctivost, přátelství, tolerance a dalších 106 věcí,
na kterých opravdu záleží

Tato kniha ani žádná její část nesmí být kopírována, rozmnožována ani jinak šířena bez písemného souhlasu vydavatele.

Copyright © Michael Parker 2014

© Stanislav Juhaňák – TRITON, 2017

Translation © Viola Somogyi, 2017

Cover © Renata Brtnická, 2017

Vydal Stanislav Juhaňák – TRITON,

Vykáňská 5, 100 00 Praha 10,

www.tridistri.cz

ISBN 978-80-7553-442-2 (pdf)

Fioně

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji Jeremymu Madinovi a Helen Nugentové z Cranbrooku, že tento program od samého počátku podporovali. Jane Curryové za to, že ji nápad zaujal a že ho rozvinula. Phillipu Camovi, Sandy Lynchové a všem ostatním ze společnosti Philosophy in Schools, s nimiž jsem za ta léta pracoval. Rodu Farrawayovi, Christophu Gauchatovi, Peteru Hipwellovi, Anne Robertsonové a všem těm, kdo byli nápomocni v diskusích souvisejících s touto knihou. Jonahu Darlingovi děkuji za fotografie. Dále děkuji své agentce Selvě Anthonyové a svým rodičům a učitelům za to, že mi předali morální cit, kterým snad disponuji. Své ženě Fioně za mnohé rozhovory o Rozhovorech. A svým dětem Julii a Eleně.

Veškerý zisk z této knihy je určen na vybudování školy Jeremyho Madina v Nepálu.

ÚVOD

PROČ VZNIKLA TATO KNIHA?

Chtěli byste, aby vaše dítě bylo raději inteligentní, nebo spíše hodné?

Pravděpodobně jste spontánně odpověděli: „Obojí.“ Ale co kdybyste obojí mít nemohli? Co kdybyste mohli mít dítě, které by bylo hodné, ale nijak pronikavě inteligentní, anebo dítě inteligentní, ale nijak zvlášť hodné? Které byste si vybrali?

Taková zapeklitá otázka...

Pravděpodobně nakonec, možná dost zdráhavě, prohlásíte, že „hodné“ (protože to vás pak bude chodit navštěvovat do domova důchodců). Pokud se mylím, měli byste tuhle knihu raději odložit a začít místo ní shánět *Rozhovory s dítětem o společnosti MENSA*. Pokud mám ale pravdu, je pro vás tato kniha jako stvořená.

Mnohé rodiny a téměř všechny školy tráví spoustu času rozvíjením intelektu dětí. Není na tom nic špatného. Ale domnívám se, že přinejmenším stejně důležité je vědomě se zabývat *morálním* rozvojem další generace, aby se z ní stali slušní členové společnosti. Tento trend už v mnoha domácnostech a školách takřkajíc bublá pod povrchem, ale je v našich silách jej zviditelnit, aby se stal explicitním. Můžeme toho docílit řešením spousty spleťtých problémů a samostatným uvažováním a rovněž díky obsáhlé moudrosti věků. Tohle všechno vám nabízí tato kniha.

ODKUD DĚTI BEROU SVÉ HODNOTY?

Samozřejmě musím začít poznámkou, že z dětí se nutně nestanou nemorální stvůry, když se jim tahle kniha do rukou nedostane. Děti se učí etickým a morálním zásadám všude kolem sebe: někdy i ve škole, od kamarádů, v kostele, ve sportovním oddílu nebo na hodině baletu. Nejdůležitějším místem, kde si dítě osvojuje tento systém zásad, je domov (maminko a tatínku, to není nátlak). Něco takového by nikoho nemělo příliš překvapovat – domov je místem, kde dítě stráví největší část svého formativního období.

Děti se neučí etickým a morálním zásadám z nějaké příručky. Děti se učí ohleduplnosti na základě toho, jak ohleduplně se chovají jejich rodiče. Učí se empatii podle toho, jak moc se o ně rodiče zajímají. Učí se štědrosti tím, že přihlížejí, jak štedří jsou jejich rodiče k jiným. Je tomu tak odjakživa. Základní etická a morální pravidla jim nejvíc předávají rodiče při každodenních interakcích: „Půjč tu hračku sestřičce.“ – „Počkej, až budeš na řadě.“ To všechno jsou etické a morální pokyny, které se ve většině rodin nenápadně předávají den co den.

I morálně zásadoví rodiče mohou ovšem mít děti, které podvádějí, lžou a vrážejí na ulici do babiček – koneckonců rodiče pro dítě nejsou jediným zdrojem učení. Pozitivní příklad rodičů je však velmi cenný.

Tato základní, praktická etická a morální výchova se sice nemění, ale v posledních dvou generacích se změnil způsob, jímž jsou etické a morální zásady explicitně předávány. Došlo k několika významným posunům.

Zprv v životě dítěte už nehrají tak důležitou roli organizace mimo rodinu, například církev. Mnohá náboženství kladou důraz na poskytování pokynů, jak žít, a předávají zcela zásadní etická a morální poselství – dobročinnost, štědrost, péči a smysluplnost. Například: „Jak chcete, aby lidé jednali s vámi, tak jedněte vy s nimi.“ Etická a morální nauka náboženství coby morální kompas je však něco, co už se mnoha dětem nedostává. Nemusíte souhlasit s teistickými

názory kteréhokoliv z hlavních náboženství, ale přesto si vážíte hodnoty etických a morálních ponaučení, která jsou v jeho učení obsažena.

Zadruhé mají někteří rodiče v dnešní době pocit, že už nemají dostatečnou autoritu potřebnou k tomu, aby etické a morální zásady u svých dětí „prosadili“. Relativismus a postmodernismus nám sice poskytl skvělé vhledy, ale nezpracovaný přebytek těchto myšlenek způsobil, že mnozí rodiče si obecně kladou otázku, jestli ještě *cokoliv* vůbec může být pravda. Člověk, který se pokouší očekávat nebo uplatnit pevné etické a morální zásady, proto může být vnímán jako staromódní despota; „nenapodobuje“ pouze své rodiče, ale přímo prapraprarodiče. Takhle na svoje děti ani jejich kamarády žádný velký dojem neuděláte. Například přesvědčování, že „ve fungující společnosti (rozuměj v tomto domě) jsou povinnosti stejně důležité jako práva“, může snadno znít jako tlachy z předminulého století. Je však důležité trvat na tom, že „povinnost podílet se na domácích pracích je druhou stranou práva žít v domě, kde to nevypadá jako na hnojišti“.

Relativismus a prohlašování, že „všechny názory mají stejnou hodnotu“, bývá často laciný způsob, jak rodiče a učitelé zaskočít, když se řeší etické a morální problémy a jde do tuhého. Podle mého názoru se právě toto v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století v některých zemích stalo s některými prvky hnutí „ozřejmování hodnot“, kdy učitelé schvalovali všechny hodnoty, se kterými dítě přišlo. Dítě mohlo například prohlásit: „Je pro mě důležité myslet jen na sebe a všechny ostatní ponižovat.“ Kdyby vychovatelé toto tvrzení korigovali, bylo by to považováno za indoktrinaci. Podle mého názoru je však jasné, že ne všechna etická a morální stanoviska jsou stejně hodnotná a že některé hodnoty jsou lepší než jiné. Mám-li znovu použít příklad: když přijde do třídy, kam chodí vaše dcera, nový chlapec a nemá nic k svačině, NENÍ eticky a morálně ekvivalentní, jestli se s ním vaše dcera rozdělí o svačinu, nebo mu dá ránu pěstí. To první je laskavé, to druhé je kruté. I když bude vaše dítě tvrdit, že je to jinak, nic to nezmění. Jak se s podobnou situací citlivě vypořádat při rozhovoru, uvedu dále v „Rozhovorech s dítětem ,na scestí“.

TAKŽE KTERÉ HODNOTY JSOU SMYSLUPLNÉ?

Až budete se svými dětmi diskutovat o otázkách v této knize, budete jistě doufat, že si osvojí sadu „dobrých“ hodnot. Občas ale může být obtížné přijít na to, které hodnoty to vlastně jsou. Níže uvádím seznam hodnot, které by vám mohly vyhovovat jako hodnotový základ pro vaše děti, jak budou postupně růst a rozvíjet se (jsou uvedeny i v Rozhovoru 75).

Vyžadovat po někom, aby si všechny tyto hodnoty osvojil, je samozřejmě těžké. A s některými se to snadno může přehnat – například příliš „asertivity“ může být na škodu. Nicméně seznam je to užitečný.

Asertivita	Naděje
Bezúhonnost	Nadšení
Cílevědomost	Nápomocnost
Čestnost	Něha
Disciplinovanost	Nezávislost
Dobročinnost	Obdiv
Důstojnost	Oddanost
Důvěra	Odhodlanost
Důvěryhodnost	Odolnost
Empatie	Odvaha
Hloubavost	Ohleduplnost
Idealismus	Optimismus
Iniciativnost	Otevřenost
Laskavost	Péče
Láskyplnost	Píle
Lidskost	Poctivost
Loajálnost	Pochopení
Milosrdenství	Pokora
Mírumilovnost	Pravdomluvnost
Moudrost	Prostota

Pružnost	Štědrost
Přátelskost	Takt
Radostnost	Tolerantnost
Sebedůvěra	Trpělivost
Shovívavost	Tvořivost
Schopnost ocenit druhého	Uměřenost
Schopnost odpouštět	Upřímnost
Schopnost sebeobětování	Úslužnost
Schopnost spolupracovat	Vděčnost
Síla	Věrnost
Skromnost	Veselost
Slušnost	Víra
Smířlivost	Vnímavost
Smysl pro humor	Všímavost
Smysl pro spravedlnost	Vyrovnanost
Soucitnost	Vytrvalost
Spokojenost	Zdvořilost
Spolehlivost	Zodpovědnost
Stálost	Zvidavost
Statečnost	

HODNOTA DISKUSE

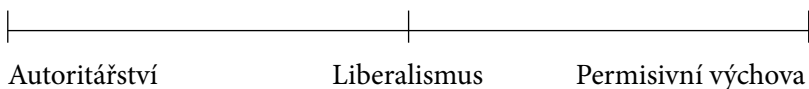
Doma by se o etických a morálních hodnotách mělo mluvit pravidelně. Často se to už děje. Kdykoli vaše dítě přijde domů s příkladem nějaké „nespravedlnosti“, která se mu stala ve škole, je to příležitost k rozhovoru o etice a morálce. Když se při sledování televize nebo v kině objeví nějaký problém, i to je příležitost k rozhovoru o etice a morálce.

Rozhodně nenavrhují návrat ke „starým zlatým časům“, kdy se dětem jednoduše *sdělilo*, jak se chovat slušně a ohleduplně. Naopak, navrhuji téměř pravý opak. Navrhují, aby o etických a morálních otázkách v dialogu diskutovala a rozebírala je celá rodina a aby

středobodem tohoto rozhovoru byly vaše děti. Nejedná se však ani o benevolentní „osvětlování hodnot“. Je důležité věřit tomu, že určité hodnoty jsou obecně lepší – že odvaha je lepší než zbabělost, štedrost lepší než sobectví – a že správnost těchto hodnot je ověřena v rozhovoru a na základě svobodného uvažování.

Můžete například dítěti říct: „Musíš se chovat k ostatním tolerantně“ a ono si pomyslí „to jsou zase nějaké rodičovské plky“ a pravděpodobně bude vaše slova ignorovat. Když však k *diskusi* o toleranci využijete různé situace a příklady a povedete dítě k tomu, aby došlo k vlastním závěrům, pravděpodobně usoudí, že tolerance je lepší než nesnášenlivost. Rozdíl je v tom, že dítě tento názor vysloví *samo*. Názor bude jeho a bude si za ním stát. Zkrátka a dobře, lepší než dítěti říkat, že má být tolerantní, je docílit, aby k tomuto stanovisku dospělo samo. Samozřejmě že úplně nejlepší je dosáhnout toho, aby dítě toleranci *uplatňovalo v praxi* – to však pouhé čtení této knihy nedokáže.

Promyšlené rozhovory s dětmi o etice a morálce (místo toho, abyste jim nějaké myšlenky vnucovali nebo dopustili, aby na věc neměly žádný názor) vedou k tomu, že se stáváte součástí slavné liberální tradice, která už trvá stovky let. Je to stejná tradice, díky níž nyní máme demokracii, svobodu slova, bylo zrušeno otroctví a vysílá se Monty Python. Liberalismus po staletí ctil nabytou moudrost věků. Byl hrdý na to, že lidé pod jeho křídly dokáží kriticky uvažovat. A byl také hrdý na to, že lidé díky němu na základě předchozích dvou prvků mohou utvářet dobře podložené názory. Vyznačuje střední cestu mezi autoritářstvím a přílišnou shovívavostí. Liberalismus je vzácný, nebývalý triumf lidského druhu a podle mého názoru je naší povinností předat ho našim dětem. A právě to uděláte, když s nimi budete rozmlouvat nad otázkami v této knize, využívat postupy etického myšlení a zamýšlet se nad filozofickými otázkami a dilematy, které jsou v ní obsaženy.

Na jednu stranu vám zpočátku může připadat, že rozhovory v kni-
že jsou poněkud vykonstruované. Nebudeme si namlouvat, že se jed-
ná o stejný typ konverzace, jako když říkáme: „Tak jak ses dneska
měl?“ Nebo: „Natřela to už konečně Sparta Slavii?“ Důsledné diskuse
o etice a morálce s dětmi patří k nejcennějším věcem, které jim mů-
žete předat. Podívejte se na to takhle – desetitisíce rodičů v této chví-
li týrají své děti gramatikou, matematikou a rozbory obsaženými
v suchopárných biflovacích příručkách. Pochybuji, že se z nich děti
naučí, jak zaujatě, kvalitně diskutovat s rodiči. Tato kniha a rozhovo-
ry v ní obsažené coby *výchovný projekt* nabízejí mnohem zajímavější
a hodnotnější aktivity.

ETIKA VE ŠKOLÁCH, ETIKA A NÁBOŽENSTVÍ

V Novém Jižním Walesu, kde působím, v některých státních základ-
ních školách vyučují etice dobrovolníci. Způsobilo to jistě politické
neshody, jednak proto, že etika a náboženská výchova byly ve škol-
ním rozvrhu uvedeny jako alternativy, čímž vznikla falešná dichoto-
mie. Podle mého názoru je něco takového politováníhodné. Jedním
z výsledků náboženské výchovy má být vštěpování etických a morál-
ních hodnot a jedním ze zdrojů etiky a morálky je právě náboženská
tradice. Tyto dvě oblasti se mnohdy překrývají a neměli bychom je
považovat za protiklady. Tato kniha je však určena spíše pro rozhovo-
ry o etice a morálce v domácím prostředí, nikoli ve škole, a mohou ji
doma používat věřící i ateisti. Stačí, když v domácnosti panuje libe-
rální přesvědčení, že etická a morální stanoviska mohou být podpo-
řena rozumem.

JAK POUŽÍVAT TUTO KNIHU

Tato kniha se dá používat, jak zrovna potřebujete. Můžete se třeba
rozhodnout pro „program“, který bude probíhat jednou týdně v pev-
ně stanovený den po večeři u stolu, a probírat rozhovory postupně.

Pravděpodobněji se však rozhodnete námátkou pro rozhovory, které upoutají váš zájem. Můžete si stanovit nějakou dobu nebo knihu vytáhnout, když se naskytne vhodná chvíle. Nebo ji prostě dětem podáte a zeptáte se: „Který rozhovor vás zajímá?“ Také je možné ji mít uloženou v přihrádce v autě a k rozhovorům se uchýlit během dlouhé, nudné cesty. Nebo knihu můžete mít někde po ruce (v zásuvce nočního stolku) a ve vhodnou dobu se zmínit o některém dilematu. Nebo se inspirujte nápady z knihy a vymyslete si vlastní etické dilema, kdykoli přijde dítě ze školy domů s nějakým problémem. Je to jen na vás.

Je třeba ještě dodat, že je důležité s dětmi vést všechny ze tří kategorií rozhovorů, které v knize jsou.

Kategorie 1 – etická a morální dilemata a otázky (z celkem 109 rozhovorů je jich 81).

Kategorie 2 – otázky rozvíjející myšlení (z celkem 109 rozhovorů je jich 10 a končí nulou, tedy 10, 20, 30 atd.).

Kategorie 3 – myšlenky slavných filozofů o etice a morálce (z celkem 109 rozhovorů je jich 10 a končí pětkou, tedy 5, 15, 25 atd.).

Nejdůležitější dovedností, kterou rodiče musí zvládnout, je naučit se rozhovor rozproudit, aby se diskuse rozvíjela a nezanikla. Existuje mnoho způsobů, jak toho docílit. Několik jich najdete níže.

POKLÁDEJTE VÍCE OTÁZEK

Jakmile vaše dítě vysloví nějaký názor, zeptejte se ho, proč si to myslí, nebo je požádejte, aby uvedlo příklad. Případně mu řekněte, aby vám sdělilo důvody svého přesvědčení. Nebo je možné se zeptat, jak daný problém souvisí s jinými jeho nápady. Zeptejte se, jak se jeho názor liší od toho, s nímž před chvílí přišli jeho bratr nebo sestra. Prostě pořád pokládejte otázky. Děti jimi provázíte a vedete je k tomu, aby uvažovaly o vlastním myšlení. (Mimočodem jediné slovíčko

„proč“ dokáže rozhovor rozproudit mnohem účinněji než cokoli jiného.)

Častější pokládání otázek může být obtížnější, než by se zdálo. Můžete se nechat zlákat a začít dítěti nabízet svůj názor, což může rozhovor úplně zahubit. Někdy se musíte ovládnout a zjistit názor dětí jen pomocí vhodných otázek. Čím více mluví, tím více budou mít pocit, že si jejich názoru vážíte, a budou ochotnější účastnit se rozhovoru.

Pár specifických otázek:

- Jak by svět vypadal, kdyby to dělali všichni?
- Dokážeš přijít na příklad, jak vypadá opak?
- Jak by ses se cítil/a, kdybys byl/a v opačném táboře?
- Máš pro to ještě nějaký další důvod?
- Kdo z toho má nějaké výhody? Kdo je v nevýhodě? Je to fér?
- Co by si o tom myslel tvůj trenér/farář/učitel/rabín/předseda třídy?
- Jakou škodu způsobí tohle rozhodnutí? Stojí to zato?
- I když nevznikne žádná škoda, může to přesto být špatné rozhodnutí?
- Proč?
- Proč?
- Proč?

ZAHRAJTE SI NA ĎÁBLOVA ADVOKÁTA

Obnáší to rychle se vytasit s opačným názorem (například když celá rodina hbitě usoudí, že je v pořádku použít „nevinnou lež“, když vám babička upletla naprosto příšerný svetr). Vy pak můžete namítnout, že babičce by byla milejší pravda, aby už nemusela ztrácet čas pletením dalších svetrů, které nikdo nenosí. Je však nesmírně důležité, aby děti věděly o tom, že si hrajete na ďáblovu advokáta jen proto, aby rozhovor neskončil, a ne proto, že s nimi nesouhlasíte. Radikální neshoda dokáže rozhovor snadno ukončit.

NABÍZEJTE PROTICHŮDNÉ NÁZORY JAKO ALTERNATIVY

Na podporu volného dotazování můžete používat množství úvodních frází, například: „Dá se na to dívat i takhle...“, „Je potřeba vzít v úvahu i tohle...“, „Někdo jiný by třeba řekl...“, „Co o tom zkusit uvažovat jiným způsobem?“, „Když o tom teď přemýšlím, také by se dalo říct, že...“

VYBÍDNĚTE DÍTĚ, ABY UVEDLO PODOBNÉ PŘÍKLADY ZE SKUTEČNÉHO ŽIVOTA

Mnoho rozhovorů pojednává o problémech ze skutečného života, jako je šikana, lhaní, chování ve školní jídelně a podobně, takže dítě snadno najde další příklady (například otázky týkající se přihlížení šikaně je povzbudí k tomu, aby vyprávělo o tom, jak bylo svědkem, když někoho šikanovali). Tyto příklady „ze skutečného života“ mají větší potenciál rozprout diskusi, protože děti tyto situace zažily. Jakmile disponujete příklady ze života, můžete upustit od hypotetické diskuse a věnovat se diskusi o skutečných událostech. Jiné hypotetické otázky (například „Mučili byste osobu podezřelou z terorismu?“) nemají analogie ve skutečném životě, tedy pokud vaše dítě nežije velmi aktivně.

VYTVOŘTE KATEGORII „ODSTÍNY ŠEDI“

Jak známo, mnohé situace nejsou jednoznačně dobré nebo špatné. Existuje tu mnoho „odstínů šedi“. Můžete je uplatnit v rozhovoru tím, že zavedete pojmy „bílá“, „světle šedá“, „středně šedá“, „tmavě šedá“ a podobně. Další věc, kterou můžete udělat, aby se vaše děti začaly zamýšlet nad „odstíny šedi“, je, že jim řeknete, aby situace odstupňovaně vyhodnotily na škále od „nejméně přijatelné“ po „nejpřijatelnější“. V mnoha rozhovorech lze diskutovat o osmi až desíti situacích, které se dají snadno odstupňovat.

ŘEKNĚTE DÍTĚTI, ABY SE „ZAHALILO DO PLÁŠTĚ ODBORNÍKA“

Znamená to, že děti budou předstírat, že jsou odborníky na danou tematiku. Můžete například říct: „Teď dělej, že jsi ředitel školy, a musíš se rozhodnout.“ Nebo: „Budeme dělat, že jsme členy etické komise, kterou svolali.“ Případně: „Teď dělej, že jsi premiér.“ Tento jednoduchý trik dodá mnohým otázkám větší „šťávu“. V některých rozhovorech v této knize jsem ho využil, ale lze ho používat mnohem častěji.

DEJTE DĚTEM NAJEVO, ŽE VÁS JEJICH NÁZOR ZAJÍMÁ

Děti se do rozhovoru s vámi pravděpodobně zapojí mnohem ochotněji, když si budou myslet, že jejich názory berete vážně. Když jim chcete dát najevo zájem, musíte pozorně poslouchat. Používejte všechna podpurná slůvka, třeba „dobře“, „chápu“, „to je pravda“, když děti začnou mluvit. Když mluví, přikyvujte. Pokládejte jim doplňující otázky. Netvařte se, jako byste se nemohli dočkat, až domluví, abyste mohli začít vykládat svoje stanovisko. A ještě důležitější je, aby vás OPRAVDU zajímalo, co děti říkají – to pak rozhovor budete udržovat v chodu bez větší námahy.

CO BYSTE DĚLAT NEMĚLI

NEMLUVTE PŘÍLIŠ

Když zjistíte, že toho namluvíte mnohem víc než vaše děti, mluvíte příliš. Rozhovor není příležitost k pronesení přednášky.

VYVARUJTE SE OKAMŽITÉHO NESOUHLASU

Prozkoumejte nejdřív, proč vaše dítě věří tomu, čemu věří. Když s ním budete později muset naprosto nesouhlasit, musíte s ním

nesouhlasit způsobem, který neuzavírá komunikační kanály. Nesouhlasit je v pořádku – koneckonců když vaše dítě prohlásí, že „krást se může, supermarket přece nezchudne, když tam něco šlohnou“, nemůžete ho nechat při tom, že je to v pohodě. Hypotetická povaha otázek vám však dovoluje prozkoumat a vyvrátit názor dítěte. Na druhou stranu, když vaše dítě přiveze domů policie, protože něco zcizilo v supermarketu, můžete pronášet tolik kategorických odsudků, kolik se vám zlíbí.

NEVYHRAZUJTE SI ŘEŠENÍ OTÁZKY PRO SEBE

Kdyby vám někdo řekl, že s vámi povede debatu o etice a morálce, ale že správnou odpověď vám na konci sdělí on, asi byste rozhovor příliš vážně nebrali. A vaše děti taky ne.

ROZHOVORY S DÍTĚTEM „NA SČESTÍ“

Jak už jsem uvedl dříve, nevěřím tomu, že tato kniha je jen cvičením v objasňování hodnot. Jsem přesvědčen, že určité hodnoty jsou lepší než jiné: štedrost je lepší než sobectví, laskavost je lepší než krutost a tak podobně. Co se tedy stane, když dítě prohlásí: „No, mně vlastně nevadí, když někoho okradu a chovám se k němu nepřátelsky, protože věřím tomu, že člověk má myslet hlavně na sebe.“ Když musíte čelit takovému výroku, nemyslím si, že je v pořádku odpovědět: „Inu, v našem relativním světě jednadvacátého století mi to nevadí, hlavně když to vyhovuje tobě, zlatíčko.“ Byl bych raději, kdybyste odvětili: „Ty sobče, jak můžeš říct něco tak nechutného, nedokážu uvěřit, že jsi moje dítě!“ Aspoň byste zaujali nějaké morální stanovisko. Jsem ovšem zároveň pevně přesvědčen, že pokládání doplňujících otázek, které názor dítěte vyvrátí, má obvykle dlouhodobější účinek než „umytí hlavy“. Pár (výživných) doplňujících otázek týkajících se výroku o okrádání lidí by mohlo vypadat takto:

- Zobecnění: „Co kdyby to dělali všichni? Myslíš, že bys to takhle v životě dotáhl/a daleko?“

- Odkaz na společenskou smlouvu: „Spoléháš na to, že ti jiní lidé důvěřují, a přitom je okrádáš. Je to v pořádku?“
- Přijmete premisu, ale diskutujete o výsledku: „Chceš myslet jen na sebe, ale co když si poškodíš pověst, když budeš takovým chováním všechny odrazovat?“

Když už vám nic jiného nezbývá, myslím, že je vašim právem toto chování jednoznačně pojmenovat a vyjádřit svůj nesouhlas: „Myslím si, že je to sobecké, a nemůžu předstírat, že je to v pořádku.“ Existuje nebezpečí, že dítě s vámi odmítne nadále rozhovory o etice a morálce vést a vy přijdete o možnost dát mu šanci o věcech přemýšlet a případně změnit svůj pohled na ně. Záleží to na jednotlivých situacích a na stylu vaší výchovy. Navíc nezapomínejte, že rozhovory v knize jsou hypotetické a vaše dítě možná testuje různá morální stanoviska – neترvejte na jediném závěru a nevyvozujte z něj hned morální katastrofu.

OBEČNÉ POKYNY K POUŽÍVÁNÍ TĚTO KNIHY

- Tato kniha je určena pro děti ve věku zhruba od deseti do patnácti let. To je dost široká věková skupina. Některá témata, „těžká“, jsem proto označil písmenem T v závorce. Je to proto, že tyto koncepty jsou poněkud náročnější, například se zabývají filozofickými myšlenkami nebo obsahují násilné či obtížně zpracovatelné skutečnosti. Záleží na vás, jestli se jimi chcete zabývat –vaším dětem by rozhodně prospělo, kdyby se s nimi tak či onak mohly vyrovnat.
- Některé otázky obsažené v rozhovorech nevyjadřují rozumný postoj (například „Mají děti vůbec vykonávat domácí práce?“ nebo „Není vybírání daní vlastně obyčejná krádež?“). Jsou uvedeny jako příklady extrémních návrhů, které mají rozproudit diskusi. Doufám, že je dokážete odhalit. Hlavně si nemyslete, že jen proto, že je něco formulováno jako otázka, je to podložený argument.
- V této knize neexistuje nic takového jako prostá odpověď „ano“ nebo „ne“. Například otázka „Je nelegální stahování hudby totéž

jako krádež v obchodě?“ nevyžaduje jednoznačnou odpověď „ano“ nebo „ne“, ale je to východisko k prozkoumání celého tématu. Pokud na konci některých otázek v této knize není „Proč?“ nebo „Proč ne?“, obvykle byste tam tato slova měli doplnit.

- Některé rozhovory v této knize se dotýkají nějakého problému pouze povrchně. Dobrým příkladem je chování v kyberprostoru. Doufám, že rozhovory o etice a morálce vám poskytnou prostor pro rozhovor s vašimi dětmi. Existuje mnoho dalších knih a webových stránek, které se téměř ve všech případech zabývají problémy do hloubky.
- Mnohé otázky jsou pouze hypotetické. Je snadné se snažit podobné otázky „obejít“. Například: „Kdyby na světě zbyl jen jeden jediný kousek čokolády, s kým byste se o něj rozdělili? S nejlepším kamarádem, nebo se sourozencem? Proč?“ Mnohé děti v takovém případě odpoví: „Rozdělil bych ho na tři kousky a každý by dostal jeden.“ I když je to chvályhodné, vyhneme se tím řešení těžších otázek týkajících se toho, jakou hodnotu pro dítě mají jeho kamarádi a jeho rodina.
- Jistá velice citlivá témata byla vynechána záměrně. Týká se to například používání takzvaných rekreačních drog. „Nedidaktický“ přístup by obnášel pokládání zásadních otázek jako: „Jsou drogy špatné?“ nebo „Jaké účinky má braní drog?“ Výsledkem může být, že mladí lidé se na základě toho, že se o věci diskutuje, začnou domnívat, že diskuse braní drog legitimizuje anebo že se tím otvírá prostor pro to, aby bylo považováno za morálně neutrální. Jsem toho názoru, že v oblastech, které jsou pro dospívající tak nebezpečné jako braní drog, by to bylo kontraproduktivní. Nemůžu předstírat, že jsem zcela důsledný (myslím si, že podvody, krádeže a mučení jsou také špatné, ale některé pasáže v knize o nich pojednávají). Neznamená to samozřejmě, že by se rodiče měli podobným tématům vyhýbat, ale bylo by dobré, kdyby se nejprve vyzbrojili potřebnými informacemi.
- V celé knize používám v hypotetických otázkách slovní spojení „váš tatínek“, či „váše maminka“. Zmiňuji se také o starších bratrech,

mladších sestrách, tetičkách a podobně. Druhou možností bylo zaplevelit knihu kostrbatými větami typu: „Vaše primární pečující osoba se vás zeptá, jestli jste ve škole opisovali.“ Jsem si vědom toho, že použití slov „otec“, „matka“, „teta“ atd. možná v mnoha případech neodpovídá situaci ve vaší rodině. Doufám, že to dokážete přijmout a zaměříte se především na podstatu otázek.

V každém případě vás teď čeká první rozhovor... Doufám, že tato kniha přinese vám i vašim dětem mnoho zajímavého, bude pro vás pro všechny přínosná a při mnoha zapálených diskusích si užijete spoustu legrace. Přeji vám příjemnou zábavu!

Poznámka: Slova etika, morálka a mravnost bývají v češtině někdy zaměňována bez hlubšího rozlišení významu. V zájmu srozumitelnosti jsou proto v překladu použita podle kontextu.

ROZHOVOR 1

STAHOVÁNÍ A KRÁDEŽE HUDBY

- A. Myslíte si, že se Kazimír dopustil něčeho špatného v následujících situacích?
- Kazimír má hrozně rád hudbu. Vypraví se do (neopatrného) obchodu s cédéčky, kde nechávají cédéčka v obalech, a několik jich ukradne.
  - Kazimír má hrozně rád hudbu. Půjčuje si desítky cédéček od kamarádů a zkopíruje si je do iTunes.
  - Kazimír má hrozně rád hudbu. Stáhne si ze serveru na sdílení souborů do iTunes pět alb.

- d) Kazimír má hrozně rád hudbu. Stáhne si ze serveru na sdílení souborů do iTunes pět tisíc alb.
- B. Co by se stalo, kdyby si všichni stahovali hudbu z internetu zadarmo?
- C. Je nelegální stahování hudby z internetu zadarmo stejně jako krádež cedéčka v obchodě? Co je jiné? Co je stejné?
- D. Robert zbožňuje počítačovou hru „Finsko útočí!“, ve které finská armáda zahalená do finských vlajek vtrhává do jiných zemí a střílí jejich obyvatele. Robert je však hrdý na to, že je Čech. Crackne proto kód programu a změní hru tak, že vojáci už nevypadají jako Finové, ale jako Češi, a místo do finských vlajek jsou zahalení do českých. Robert hru nazve „Česko útočí!“ a pokouší se ji prodávat na internetu. Dopustil se něčeho špatného?

ROZHOVOR 2

KRÁDEŽ?

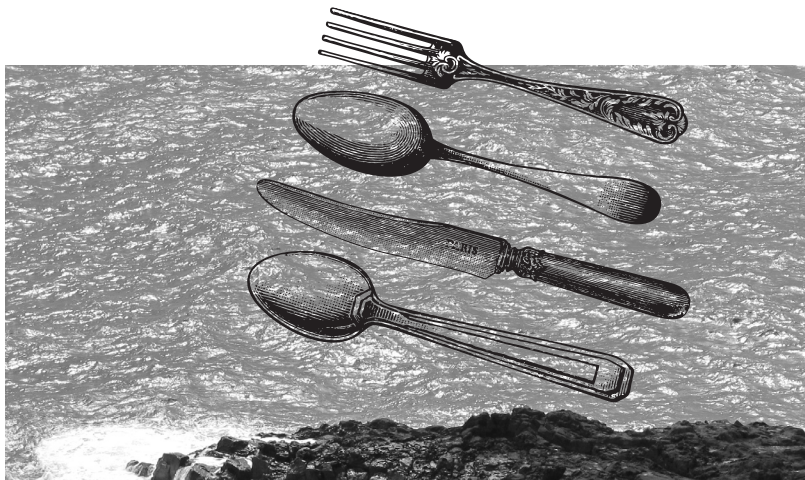
Dají se následující situace považovat za krádež?

- A. Matouš si při hodině angličtiny vypůjčí z Bertíkova penálu propisovačku, aniž by o tom Bertíkovi řekl.
- a) Na konci hodiny propisovačku do Bertíkova penálu vrátí.
  - b) Na konci hodiny propisovačku do Bertíkova penálu vrátit zapomene.
  - c) Na konci hodiny usoudí, že se mu propisovačka docela líbí, a tak si ji nechá až do konce týdne.

- B. Bertíkovi už leze krkem, že mu Matouš bere z penálu propisovačky. Na konci přestávky sebere Matoušovi batoh, odnese ho na druhý konec školy a nechá ho tam ležet.
- C. Šarlota si zapomněla udělat úkol z angličtiny. Její kamarádka Saša ho má. Šarlota vytáhne úkol ze Sašina batohu a opíše ho, aniž by o tom Saše řekla, jen tu a tam pozmění slovo. Pak úkol vrátí do Sašina batohu.
- D. Pepík si zapomněl udělat úkol z angličtiny. Jeho kamarád Felix ho má. Pepík Felixe poprosí, jestli by si úkol mohl opsat, a Felix s tím souhlasí. Pepík si úkol opíše.
- E. Tereza založí firmu, která nabízí „bezpečné a spolehlivé investiční možnosti pro důchodce“. Děda Standa Tereze svěří všechny peníze, které si naspořil na důchod. Tereza je investuje do velmi riskantních firem spekulujících na burze. Všechny tyto firmy zkrachují. Tereza tak připraví dědu Standu o všechny úspory.
- F. Kamil vydělává dva miliony korun ročně. Vláda si z nich 300 000 korun vezme a financuje z nich nemocnice, školy, vzdělávání a podobně.
- G. Jaký je rozdíl mezi „krádeží“ a „sdílením“?
- H. Jak by vypadala společnost, ve které by všichni kradli? Jak byste se v ní cítili?
- I. Co by vám zabránilo v tom, abyste spolužákovi ukradli z peněženky 2000 korun?

ROZHOVOR 3

V ZÁCHRANNÉM ČLUNU

Zaoceánský parník, na kterém jste se plavili, se potopil a vy jste teď v záchranném člunu spolu s několika dalšími cestujícími. Záchranný člun se už týden pohupuje na vlnách a před dvěma dny vám došly zásoby jídla. Každou chvíli vám dojde i voda. Je velká naděje, že se objeví nějaká loď a vezme vás na palubu, ale také se dost dobře může stát, že v záchranném člunu zůstanete... až do konce. Paní Jelínková se ujme velení a začne ostatní trosečníky nutit, aby se rozhodovali. Jak byste se zachovali v následujících situacích?

- A. Paní Jelínková prohlásí, že je dost pravděpodobné, že lidé začnou umírat, a všichni musí hlasovat, jestli jsou ochotní začít jíst trosečníky. Kdybyste začali jíst lidi, kteří jsou s vámi v záchranném

člunu, o pár týdnů si prodloužíte život. Hlasovali byste pro zredukování počtu lidí v záchranném člunu?

- B. Odhlasovali jste si, že začnete jíst lidi ve člunu. Teď se musíte rozhodnout, kdo bude sněden. Paní Jelínková řekne, že buď napíšete jména všech trosečníků na lístky, nasypete je do čepice a namátkou jeden vytáhnete, anebo stanovíte, kteří z vás jsou nejceněnější a je třeba je zachránit. Hlasovali byste pro to, že necháte rozhodnout náhodu, nebo byste rozhodovali podle toho, jakou má kdo hodnotu?
- C. Osádka člunu se rozhodne, že bude vybírat náhodně. Paní Jelínková pak řekne, že jeden trosečník je sériový vrah a jiný zase lékař, který stojí těsně před objevem léku na rakovinu. Požádá vás, abyste hlasovali znovu. Vybírali byste nyní stále náhodně, nebo podle hodnoty jednotlivých lidí?
- D. Tentokrát se trosečníci rozhodnou, že budou vybírat lidi k snědení na základě jejich hodnoty. Paní Jelínková trvá na tom, že každému trosečníkovi přidělíte číslo od jedné do osmi, jednička bude snědena první a osmička poslední. Jsou to tyto lidé:
- Vy
  - Paní Jarmila Jelínková, ředitelka školy
  - Pan Robert Procházka, lékař, který už skoro objevil lék na rakovinu
  - Pan Skunk Skunkovič, sériový vrah a bankovní lupič
  - Paní Rání Čandra, členka vlády ostrovů Fidži a matka tří dětí
  - Norbert Novák, dvouleté dítě
  - Pan David Švihlík, pětasedmdesátiletý otec rodiny a bývalý strojuvůdce
  - Felicie Louskáčková, pětadvacetiletá právnička zastupující velkou firmu na zpracování tabáku, svobodná, ve třetím měsíci těhotenství

V jakém pořadí byste trosečníky snědli?

ROZHOVOR 4

MŮŽE BÝT KRÁDEŽ VŮBEC NĚKDY OPRÁVNĚNÁ?

Myslíte si, že některé z následujících příkladů krádeží by byly oprávněné? Proč?

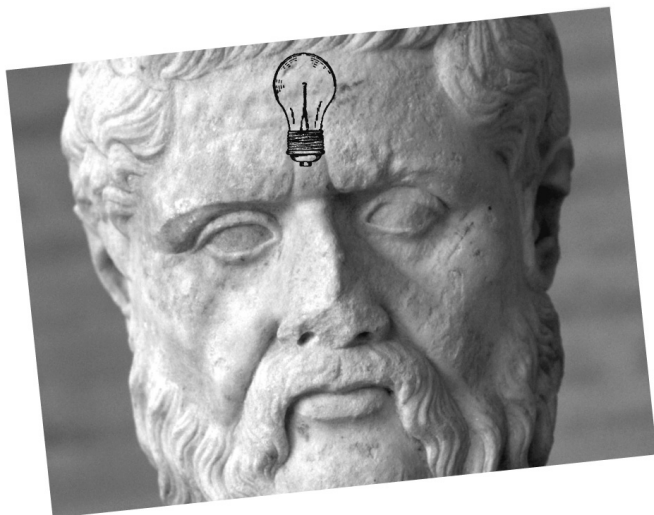
A. Robin žije v lese. Když po lesní cestě projede nějaký mercedes nebo bavorák, Robin ho zastaví a sebere řidiči všechny šperky, peníze a podobně. Všechno, co ukradne, daruje Červenému kříži.

- B. Martina pracuje v bance. Nahraje do bankovního počítače program, který každý měsíc převede pět procent peněz z každého účtu na účty dobročinných organizací. Žádný klient si toho nevšimne.
- C. Jaromír pracuje v bance. Má těžce nemocnou maminku. Jeho děti se mají dobře, ale rodina není bohatá. Jaromír má na starosti bankovní účet Skunka Skunkoviče, nechvalně proslulého mafiánského bosse, vraha a vůbec pochybné existence. Skunk v životě nevydělal poctivě ani korunu a většinu peněz utrácí za drogy, alkohol, rychlá auta a podobně. Jaromír vybere ze Skunkova účtu dva miliony a utratí je za nemocniční léčbu své matky a exotickou dovolenou s dětmi.
- D. Tobiáš je diplomat. Okopíruje všechny tajné dokumenty ministerstva zahraničí na flashku a propašuje je ven. Pak je prodá Juliánovi, který je všechny zveřejní na internetu.
- E. Britské muzeum v Londýně vystavuje několik kopií australských domorodců, která získalo v roce 1839. Domorodý západoaustralský kmen Nungar muzeu sdělí, že považuje tato kopí za posvátná. Britské muzeum to ignoruje. Přepadová jednotka nungarských válečníků se jedné noci vloupá do muzea a kopí odnese. Přiberou ještě britský mešní kalich vykládaný diamanty, vyrobený v roce 1839.

ROZHOVOR 5

MYŠLENKY O ETICE – PLATÓN

Upozornění: Rozhovory končí pětkou (tedy 15, 25, 35 atd.) jsou trochu jiné. Zaměřují se na myšlenky slavných filozofů z minulosti o etice. Prohloubí vaše chápání etiky a pocvičíte se v přemýšlení.

- A. **Platón** se domníval, že lidská duše se dělí na tři části. Přirovnával je ke hmyzu s hlavou, hrudí a břichem.
- HLAVA – rozum a moudrost (když máte štěstí)
- HRUŤ – vůle, city
- BŘICHO – touha

- a) Co by se stalo, kdybyste se museli rozhodnout (například jestli popravít vraha)
- jen pomocí hlavy (rozumem atd.)?
  - jen pomocí hrudi (city atd.)?
  - jen pomocí břicha (touhou atd.)?

- b) Kdybyste mohli při etickém rozhodování používat *pouze* jednu z těchto tří částí (buď hlavu, nebo hrud, nebo břicho), kterou byste si vybrali?

Platón se domníval, že při etickém rozhodování je nejdůležitější rozum a racionalita – rozhodně důležitější než životní *zkušenost*. Takže například něčí názor na eutanázii by měl být založen na racionálním uvažování, nikoliv na reakci na nemocného člena rodiny.

- B. Platón přišel s následujícími myšlenkami, jak dobře řídit stát. Co si o každé z nich myslíte? Souhlasíte s nimi? Fungovaly by dobře v naší společnosti?

- a) Státu by měli vládnout filozofové, protože jsou vzdělaní a jsou to ti nejinteligentnější a nejrationálnější lidé.
- b) Vládcům státu by nemělo být dovoleno mít majetek ani rodinu, protože by je to rozptylovalo od odpovědného vykonávání práce.
- c) Ženy dokážou vládnout stejně dobře jako muži, ale neměly by přitom vychovávat děti ani dělat domácí práce.
- d) Děti jsou příliš důležité na to, aby byly ponechány v rodině, měl by je vychovávat hlavně stát (ve školkách a školách).

ROZHOVOR 6

CO JE TO PODVOD VE ŠKOLE?

- A. Je opisování výsledků uvedených vzadu v učebnici matematiky podvod? Proč?
- B. Je opsání úkolu od kamaráda ráno před vyučováním podvod? Proč?
- C. Je podvod, když napíšete vlastní úkol na základě kamarádova úkolu? Proč?
- D. Je kopírování a vkládání textů z internetu podvod? Proč?
- E. Byl by podvod, kdyby všichni žáci ve třídě použili odpovědi nejlepšího žáka ve třídě?
- F. Při testu opisujete od spolužáka, který sedí před vámi, ale spolužákovy odpovědi jsou chybné. Je to podvod?
- G. Všimnete si, že spolužák sedící za vámi se od vás snaží opisovat. Naštve vás to. Je v pořádku, když schválně uděláte chyby, aby je opsal, a později je opravíte?
- H. Co je podle vás podvod?
- I. Co je podle vás plagiátorství?

- J. Bylo by v pořádku, kdybyste mohli podvádět jen vy a nikdo jiný?
- K. Jak by společnost vypadala, kdyby podváděli všichni? Popište, jaké by to bylo
- a) ve škole
  - b) v práci
  - c) doma

ROZHOVOR 7

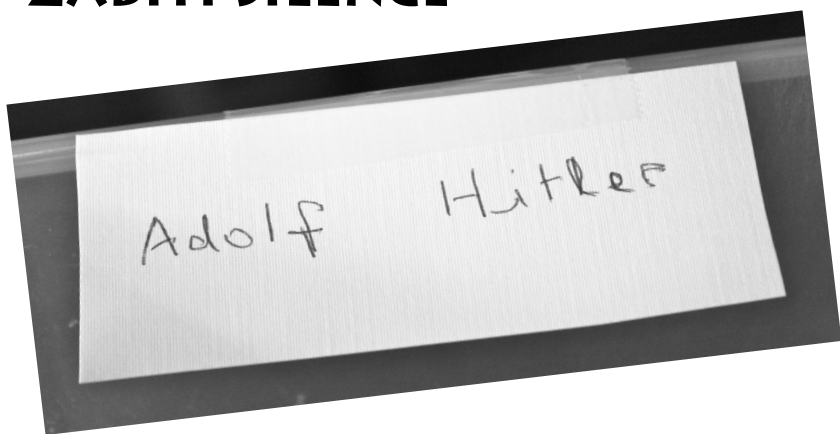
SPORT

- A. Když hrajete tenis a míček dopadne za čáru, ale váš protivník si myslí, že byl před čárou, měli byste trvat na tom, že byl za čárou?
- B. Když hrajete hokej, je v pořádku „náhodou“ tlouct protivníky hokejkou do holení? Co když to členové druhého mužstva začnou dělat členům vašeho mužstva?
- C. Když hrajete vybíjenou a nesouhlasíte s pravidlem „nepřešlapovat čáru“, měli byste se jím řídit, nebo se ho snažit obejít? Proč ano? Proč ne?
- D. Je v pořádku se hádat s rozhodčím, když jste toho názoru, že existuje poloviční šance, že se mylí?
- E. Když váš otec nebo matka pořád křičí na rozhodčího: „Ty jsi snad slepej!“, měli by přestat? Měli byste jim říct, ať jsou zticha?
- F. Je „bodyček“ v hokeji podvod?
- G. Když se při basketbalu dopustíte přestupku, ale rozhodčí si toho nevšimne, vy zabodujete a vyhrajete zápas, je to podvod?
- H. Je pití proteinových koktejlů podvod? Proč?

- I. Je užívání anabolických steroidů podvod? Proč? Jaký je rozdíl mezi anabolickými steroidy a proteinovými koktejly?

- J. Jste členem profesionálního ragbyového klubu a nesouhlasíte se zásadou maximální výše platu (žádný klub nemůže hráčům zaplatit víc než určitou částku). Měli byste ji dodržovat nebo ne? Proč?

ROZHOVOR 8

ZABITÍ ŠÍLENCE

Představte si, že jste právě vynalezli stroj času. Je to rozhrkaná mašina vyrobená ze součástek kola a pospojovaná houslovými strunami, ale opravdu *dokáže* cestovat časem. Může ji však pokaždé použít jen jedna osoba. Nasednete do stroje a zatáhnete za páku s nápisem „Minulost“. Kolem vás se všechno zamlží a svět se rozběhne pozpátku. Za chvíli všechno kolem stroje prudce víří. Časoměr cvaká a objevují se na něm čísla... 1980, 1950, 1910... čas běží stále rychleji.

Když se dostanete do roku 1895, ve stroji to zahrká a zasyčí a několik houslových strun praskne. Vyvalí se oblak kouře a váš stroj času prudce přistane v roce 1889. Vystoupíte z něj. Jste v roztomilém dětském pokoji, zřejmě v nějaké středoevropské zemi, asi v Rakousku. Vyhlédnete z okna a zjistíte, že jste ve čtvrtém patře. Uvidíte postýlku a uslyšíte, že v ní vrní dítě.

Přistoupíte k postýlce a uvidíte chlapečka. Pak se podíváte na čelo postýlky a najdete tam jmenovku. Je na ní napsáno „Adolf Hitler“, jméno muže, který zavraždil miliony lidí tím, že rozpoutal druhou světovou válku a poručil, aby další miliony lidí byly zavražděny v koncentračních táborech.

Na schodech se ozvou kroky.

Nemůžete vzít dítě s sebou do stroje (může v něm cestovat jen jedna osoba). Jestli do dvaceti sekund z místnosti nezmizíte, budete zatčeni.

Nemůžete se do místnosti ani vrátit, na to není stroj času dost spolehlivý.

- A. Vyhodíte malého Adolfa Hitlera z okna a naskočíte rychle zpátky do stroje času?
- B. Co si o chlapečkovi jménem Adolf Hitler myslíte?
  - a) Byl už zlý? „Narodil se zlý“?
  - b) Pokud se z něj zlý člověk stal až později, čím to bylo způsobeno?
  - c) Bylo by v pořádku ho „potrestat“ za něco, co ještě neudělal?